NORTH MAHARASHTRA UNIVERSITY, JALGAON.

Syllabus for **S.Y.B.A. POLITICAL SCIENCE**
General Paper 2 (Political Idealogics)
(With effect from June 2003)
Course Rationale

This paper studies the role of different Political Ideologies and their impact in Politics. Each ideology is critically studied in its historical context. In course of its evolution and development, the different streams and subtle nuances within each ideology, the changes and continuity in this doctrine and its relevance to contemporary times are highlighted. The close link between an idea and its actual realization in public policy needs to be explained as well. The philosophical basis of the ideologies is underlined with special emphasis on key thinkers and their theoretical formulations. The legacy of all the major ideologies is to be assessed critically.

Course Content

Section I

1 Liberalism
2 Democracy
3 Democratic Socialism
4 Marxism

Section II

5 Nationalism
6 Fascism
7 Nazism
8 Sarvodaya Mahatma Gandhi Vinoba Bhave

Readings

1 D.F.Fukuyama : The End of History and the last man Harmondsworth, Penguins 1992
2 E.Gellner : Nations and Nationalism, Oxford, Blackewll 1983
3 D.Ingersoll and R.K.Mathews : The Philosophic Roots of Modern Ideologies : Liberalism, Communism and Fascism Englewood Clifts NJ, Prentice Hall, 1991.
4 R.N.Iyer : The Moral and Political Thoght of Mahatma Gandhi New York, Oxford University Press, 1973
5 J Joll : The Anarchists London, Metheun 1979
6 M.Kitchen : Fascism London Dent 1979
7 H.J.Laski : The Rise of European Liberalism London George Allen and Unwin, 1967
8 R.C.Macridis : Contemporary Political Ideologies : Movements and Regimes, New York Harper Collins 1992
9 K. Mannheim : Ideology and Utopia, NewYork Harcourt Brace 1936
10 G.H.Sabine : A History of Political Theory revised by T.L. Thorson New Delhi, Oxford and IBH 1973
11 P.F.D. Torre. E.Mortimer and J.Story : Eurocommunism Myth or Reality, Harmondsworth, Penguins 1979
12 G.Woodcock : Anarchism Harmondswoth, Penguins 1963
13 G.Woodcock : Mohandas Gandhi. London Fontana 1971

NORTH MAHARASHTRA UNIVERSITY, JALGAON.

Syllabus for S.Y.B.A. POLITICAL SCIENCE
Basic Principles of Political Theory

General Paper -2(Optional)
(With effect from June 2003)

Course Rationale

This is an introductory paper to the concepts, ideas and theories in Political Theory. It seeks to explain the evolution and usage of these concepts, ideas and theories with reference to individual thinkers both historically and analytically. The different ideological standpoints with regard to various concepts and theories are to be explained critically with the purpose of highlighting the difference in their perspectives and in order to understand their continuity and change. Furthermore, there is a need to emphasize the continuing relevance of these concepts today and explain how an idea and theory of yester years gains prominence in contemporary political theory.

Course Content

<u>Section I</u>

1 Nature and Significance of Political Theory.
2 Power and Authority.
3 State Origin and Development.
4 Development and Welfare State.

<u>Section II</u>

5 Rights and Liberty.
6 Equality and Justice.
7 Democracy.
8 Theories of Social Change.

<u>Readings</u>

1 Sir E.Barker, Principles of Social and Political Theory Calcutta, Oxford University Press. 1976.
2 R.Dhal Modern Political Analysis. Englewood Clifts NJ Prentice Hall, 1963
3 D.Easton : The Political System : An Inquiry into the State of Political Science, New York, Wiley, 1953
4 B. Goodwin : Using Political Ideas. Chicester. John Wiley and Sons, 1992
5 D.Held : Political Theory and the Modern State. Cambridge, Polity Press, 1989
6 H J.Laski : A Grammar of Politics, Allen and Unwin, 1948
7 H.D Lasswell and A Kaplan : Power and Society. A Framework for Political Inquiry.New Haven CT.Yale University Press, 1952.
8 R.M.MacIver : The Modern State, Oxford. Oxford University Press, 1926.
9 S Ramaswamy : Political Theory: Ideas and Concepts Delhi, Macmillan, 2002.
10 S.P.Varma : Modern Political Theory, New Delhi, Vikas 1983

NORTH MAHARASHTRA UNIVERSITY, JALGAON.

Syllabus for **S.Y.B.A. POLITICAL SCIENCE**
Special Paper I
(Comparative Government and Politics of U.K and U.S.A.)
(With effect from **June 2003**)
Course Rationale

This paper studies the major constitutions by adopting a comparative approach. The constitutional and legal provisions, the ideological basis, the institutional arrangement, their social and economic background are to be explained analyzed and evaluated critically. The historical backgrounds to individual constitutions are to be emphasized to gain an understanding of its evolution. The comparative perspective enables the students to understand the differences and similarities between the various constitutional arrangements. Furthermore, the political institutions are to be studied in the light of the political process to gain an understanding of the dynamics of actual politics and policy making.

Course Content

Section I

1 Approaches to the study of comparative politics.
2 Constitutions and contitutionalism.
3 Historical lagacy and Political Traditions.
4 Constitutional Structure : A) Executive
B) Legislature
C) Judiciary

Section II

5. Party System and Pollitical Parties.
6. Interest groups and Social Movements.
7. State and Local Governments.
8. Women and the Political Process.

Readings :

1 G.Almond. Harper / Collins Et.al.: Comparative Politics Today - A World View 7 th edn. New York London 2000.
2 G.Almond and V.Powell: Comparative Politics - A Developmental Approach. Boston, Little Brown, 1966
3 W.Bagehot : The English Constitution, London.Fantana. 1963
4 J. Blondel : An Introduction to Comparative Government London, Weidenfeld and Nicolson, 1969
5 H.Finer : Theory and Practice of Modern Government London, Methuen 1969
6 S.E.Finer : Comparative Government, Harmondsworth, Penguin, 1974.
7 H.J.Laski : American Democracy : A Commentary and An Interpretation, London Unwin 1948
8 Nelson and N chowdhary (ed) Women and Politics Worldwide, Delhi, Oxford University Press, 1997.
9 H.G.Nicolas : The Nature of American Politics 2 nd edn, Oxford, The Clarendon Press. 1986
10 R.Rose : Politics in England: An Interpretation for the 1980's, Boston, Little Brown. 1980

NORTH MAHARASHTRA UNIVERSITY, JALGAON.

Syllabus for **S.Y.B.A. POLITICAL SCIENCE**
Special Paper II
Social and Political Development of Maharashtra
(With effect from June 2003)
Course Rationale

This paper studies movements which took place in different spheres in Maharashtra. It seeks to high-light social renaissance, political awakening, economic development as also awareness and orgainzation of socially and economically backward sections. The study also covers social movements of the post-independance period and their impact on government and society. The paper also studies political system of the State in the context of Parliamentary form of Govt. and Democratic De-centralization.

Course Content

Section I

1 **Social Reform Movement.**
- Satyashodhak Movement.
- Dalit Movement.
- Muslim Satyashodhak Movement.
- Adivasi Movement.

2 **Labour Movement.**
- Origin. evolution and objectives.
- Difficulties and future.
- N.M.Joshi. S.A.Dange, B.T.Ranadive.
- Datta Samant. George Fernandese.

3 **Peasant Movement.**
- Origin, evolution and objectives.
- Difficulties and future.
- Bharat Krishak Samaj.
- Contribution of Dr.Punjabrao Deshmukh Shetkari Sanghatana
- Contribution of Shri Sharad Joshi

4 **Social Movement. (Past Independance Period)**
- i) Annasaheb Hajare - Movement against Corruption
- ii) Baba Adhav - Movement against untouchability.
- iii) Medha Patkar - Narmada Bachav Movement.

Section II

5 **Samyukta Maharashtra Movement.**
- State Reorganization Committee.
- Samyukta Maharashtra Movement.
- Establishment of Maharashtra State.

6 **Co-operative Movement**
- Origin, evolution and objectives.
- Difficulties. future.
- Dhanajayrao Gadgil
- Padmashri Vikhe Patil
- Bhausaheb Hire
- Yasantrao Dada Patil
- Tatyasaheb Kore
- Dhanaji Nana Chaudhari

7 **Political Parties and Prossure Groups**

a) Political Parties

Congress (I) Party
Nationalist Congress Party
Bhartiya Janata Party
Janata Dal
Shiv Sena. Shetkari Kamgar Paksha
Republican Party

b) Pressure Groups

1) Students Organizations
2) Trade Unions
3) Voluntary Organization
4) Women's Organizations

8 **Rural and Urban Local Self Governments.**

a) Panchayati Raj Institutions.

i) Zilla Parishad
ii) Taluka Panchyat
iii) Gram Panchyat
} - Organization Powers and Functions

b) Urban Local Institutions.

i) Municipality
ii) Manicipal Corporation
} - Organization,Powers and Functions

c) Participation of Women in Rural and Urban Local Self Governments.

Readings

Y.D.Phadke - Social Reformers of Maharashtra. Maharashtra Information Centre. New Delhi.
Jogdand Pralhad - Dalit Movement in Maharashtra Kanak Publishers.
M.V.Nadkarni - Farmers Movement in India Allied Publications, New Delhi
Thakkar Usha and Kulkarni Mangesh - Environment and Development,The case of Sardar Sarovar Project - South Asia Bulletin, New (Delhi) York.
Thakkar Usha and Kulkarni Mangesh - Politics in Maharashtra Himalaya Publishing House Mumbai.
Dr.Jain Ashok - Government and Politics of Maharashtra.

फडके य.दि.	विसाव्या शतकातील महाराष्ट्र
महेश जोशी	सत्यशोधक समाजाचा इतिहास
धनराज दहाट	फुले आंबेडकर चळवळ
द्वा.भ.कर्णिक	कामगार चळवळीचा इतिहास
हमीद दलवाई	मुस्लिम समस्या - स्वरूप व उपाय
श्री. शरद जोशी	शेतकरी संघटना विचार आणि कार्यपध्दती
प्रा.भिवसनकर के.एस.-	महाराष्ट्र शासन आणि राजकारण
वारघडे एस	राळेगाव सिध्दीचा कर्मयोगी - अण्णा हजारे कॉन्टिनेंटल पब्लिकेशन, पुणे.
प्रा.शां.कृ.भोगले	पंचायत राज
प्रा.अर्जुनराव दर्शनकार	पंचायत राज आणि नागरी प्रशासन

। अंतरी पेटवू ज्ञानज्योत ।

उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव.

जा.क्र.: उमवि/ १२ /समकक्ष /१५८/२००३ दि १७/०२/२००३

प्रति,

विद्यापीठाशी संलग्नित सर्व कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालयांचे

मा.प्राचार्य यांसी....

विषय :– समकक्ष विषय पाठविणेबाबत.

महोदय,

उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठाशी संलग्नित असलेल्या सर्व कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालयांचे मा.प्राचार्य यांना विदीत करण्यात येते की, नवीन अभ्यासक्रमाची परीक्षा होत असतांना पुर्नपरीक्षार्थी विद्यार्थ्यांना जुन्या अभ्यासक्रमाप्रमाणे परीक्षेस बसण्याच्या प्रचलित संकेतानुसार ३ (तीन) संधी प्राप्त करून देण्यात येतात. अशाप्रकारे तीन संध्या देऊनही जर विद्यार्थी सदर विषयात अनुत्तीर्ण झाले असतील तर अशा विद्यार्थ्यांना नवीन अभ्यासक्रमातील समकक्ष विषय घेऊन नवीन अभ्यासक्रमानुसारच परीक्षा द्यावी लागते.

मा.विद्यापीठ अधिकार मंडळाने घेतलेल्या निर्णयानुसार व मला प्राप्त झालेल्या आदेशानुसार आपणास कळविण्यात येते की, द्वितीय <u>वर्ष कला (राज्यशास्त्र)</u> आणि <u>लोकप्रशासन</u> या विषयांचे समकक्ष विषय खालीलप्रमाणे देण्यात येत आहे.

EQUIVALANCE FOR S.Y.B.A.
SUB:- POLITICAL SCIENCE

OLD COURSE	EQUIVALANCE COURSE
COMPULSORY PAPER	
S1 - Major Thinkers in the West	S1 - Comparative Government and Politics of U.K. and U.S.A.
S2 - Social and Political Development of Maharashtra	S2 - Social and Political Development of Maharashtra
G2 - Political Ideologies	G2 - Political Ideologies
OPTIONAL PAPER	
G2 - Key Concepts in Political Theory	G2 - Basic Principles of Political Theory

SUB:- PUBLIC ADMINISTRATION

COMPULSORY PAPER	
S1 - Local Government	S1 - Local Government
S2 - Development Administration	S2 - Development Administration
G2 - Elements of Public Administration in India	G2 - Elements of Public Administration in India

करिता, मा.प्राचार्य यांना विनंती की, द्वितीय वर्ष कला वर्गासाठीच्या लोकप्रशासन व राज्यशास्त्र विषयाच्या अभ्यासक्रमात बदल नसल्यामुळे त्या त्या अभ्यासक्रमाचे समकक्ष विषय वरीलप्रमाणेच राहतील. याची कृपया नोंद घ्यावी व सदर पत्राचा आशय आपल्या महाविद्यालयातील संबंधित विद्यार्थी व प्राध्यापक यांच्या नजरेस आणून पुढील योग्य ती कार्यवाही करावी.

कळावे.

आपला विश्वासू,

(स्वाक्षरी)

उपकुलसचिव

(प्रवेश/पात्रता विभाग)

<u>प्रत माहितीसाठी:-</u>

१) मा.अधिष्ठाता मानव्यविद्या व समाजविज्ञान विद्याशाखा, उमवि जळगाव

२) मा.अध्यक्ष, राज्यशास्त्र अभ्यासमंडळ, उमवि, जळगाव.

३) मा.परिक्षा नियंत्रक, उमवि जळगाव

४) उपकुलसचिव, संलग्नता विभाग, उमवि जळगाव

५) पध्दती विश्लेषक, संगणक विभाग, उमवि, जळगाव.

६) सहा.कुलसचिव, परीक्षा (गोपनीय) विभाग उमवि, जळगाव.

७) सभा व दप्तर विभाग, उमवि, जळगाव.

८) मा.कुलगुरू कार्यालय, उमवि, जळगाव.

९) मा.कुलसचिव कार्यालय, उमवि, जळगाव.

उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगांव

द्वितीय वर्ष कला राज्यशास्त्र विशेष पेपर- २ (एस. २)

महाराष्ट्राचा सामाजिक आणि राजकीय विकास सुधारीत प्रात्याक्षिक पेढी

जून २००३ पासून प्रभावी

१) महाराष्ट्रातील अलिकडच्या 'फुले-शाहू-आंबेडकर विचार संमेलनातील' विचार प्रवर्तक व्याख्यानांवर टीपण तयार करा.

२) फुले-शाहू-आंबेडकर यांच्या विचारांच्या आपल्या जिल्ह्यातील पुरोगामी संघटनांच्या अलिकडच्या काळातील वैचारिक प्रबोधनातील योगदानाचा आढावा घ्या.

३) महाराष्ट्रातील दलित चळवळीच्या प्रगती संबंधी तुमच्या जिल्ह्यातील एका प्रमुख पुरोगामी कार्यकर्त्याची मुलाखत घ्या.

४) दलित चळवळीतील महत्त्वाचा टप्पा म्हणून मराठवाडा विद्यापीठ नामांतर आंदोलना संबंधी एका प्रमुख पुरोगामी कार्यकर्त्याची मते जाणून घ्या.

५) आपल्या परिसरातील एखाद्या दलित नेत्याची मुलाखत घेऊन, राखीव जागांविषयी त्याची मते जाणुन घ्या.

६) आपल्या परिसरातील एखाद्या पुरोगामी मुस्लिम कार्यकर्त्याची भेट घेऊन, समाज प्रबोधना संबंधी त्याच्या मतांविषयी टीपण तयार करा.

७) एखाद्या आदिवासी कार्यकर्त्याची मुलाखत घेऊन आदिवासींच्या समस्यांच्या संदर्भात शासनाच्या (महाराष्ट्र) भूमिकेविषयी त्याची मते स्पष्ट करा.

८) 'नर्मदा बचाव आंदलनाच्या' त्या परिसरातील आदिवासींच्या संदर्भात वृत्तपत्रांत प्रसिध्द झालेल्या बातम्यांचे संकलन करुन त्यावर टीपण तयार करा.

९) स्त्रीमुक्ती चळवळी विषयी अलिकडे वृत्तपत्रात प्रसिध्द झालेल्या बातम्यांच्या आधारे टीपण तयार करा.

१०) महाराष्ट्रात कामगार चळवळीला दिशा देणाऱ्या, एखाद्या कामगार नेत्याच्या कार्याचा परिचय करुन द्या.

११) तुमच्या जिल्ह्यातील प्रमुख कामगार संघटनांची माहिती द्या.

१२) आपल्या परिसरातील. एखाद्या प्रमुख कामगार नेत्याच्या कार्याविषयी माहिती मिळवा.

१३) आपल्या परिसरातील, शेतमजूरांच्या समस्यांविषयी टीपण तयार करा.

१४) शेतकरी चळवळी संबंधी माहितीचे संकलन करुन त्या आधारे टीपण तयार करा.

१५) आपल्या परिसरातील पाच बागायतदार शेतकऱ्यांची भेट घेऊन, त्यांच्या शेती विषयक समस्या स्पष्ट करा.

१६) श्री अण्णासाहेब हजारे यांच्या 'भ्रष्टाचार विरोधी आंदोलना' संबंधी माहितीचे संकलन करुन, त्या

आधारे टीपण तयार करा.

१७) श्री बाबा आढाव यांच्या 'एक गाव एक पाणवठा' या कार्यक्रमा विषयी माहितीचे संकलन करुन, त्या आधारे टीपण तयार करा.

१८) श्रीमती मेधा पाटकर यांच्या नर्मदा बचाव आंदोलना विषयी माहितीचे संकलन करुन त्या आधारे टीपण तयार करा.

१९) संयुक्त महाराष्ट्र समितीचे प्रमुख नेते व मराठी वृत्तपत्रे, यांच्या महाराष्ट्र निर्मितीच्या संदर्भातील योगदानासंबंधी टीपण तयार करा.

२०) महाराष्ट्रात सहकार चळवळीला दिशा देणा-या एखाद्या नेत्याच्या कार्याचा परिचय करुन द्या.

२१) तुमच्या परिसरातील, सहकारी साखर कारखान्यांचे संचालक मंडळ, गेल्या दहा वर्षात उस उत्पादक शेतक-यांना न्याय देऊ शकले काय? या विषयी माहिती मिळवा.

२२) आपल्या जिल्हा सहकारी बँकेच्या मुख्य समस्यांची आकडेवारीच्या आधारे माहिती द्या.

२३) आपल्या परिसरातील एखाद्या सहकारी संस्थेला भेट देऊन , तिच्या प्रगतीचा आढावा घ्या.

२४) आपल्या परिसरातील, बंद पडलेल्या एखाद्या सहकारी कारखान्याला भेट देऊन, तो बंद पडण्याची कारणे स्पष्ट करा.

२५) गेल्या सार्वत्रिक निवडणुकातील कोणत्याही एका प्रमुख राजकीय पक्षाच्या जाहीरनाम्यासंबंधी तुमची प्रतिक्रिया व्यक्त करा.

२६) आपल्या जिल्ह्यातील, एखाद्या प्रमुख राजकीय पक्षाच्या जिल्हाध्यक्षाची भेट घेऊन त्या पक्षाच्या गेल्या दहावर्षातील कार्याची माहिती मिळवा.

२७) तुमच्या परिसरात कार्यरत असलेल्या, दोन हितसंबंधी गटाच्या गेल्या दहा वर्षातील कार्याविषयी टीपण तयार करा.

२८) आपल्या परिसरातील कोणत्याही दोन विद्यार्थी संघटनांनी विद्यार्थी हितासाठी केलेल्या विधायक कार्यांची माहिती मिळवा.

२९) आपल्या जिल्हा परिषदेतील पदाधिकारी व सदस्य यांच्या संबंधी, पुढील मुद्यांच्या संदर्भात माहिती लिहा. अ) पक्षनिहाय यादी ब) सामाजिक संवर्गनिहाय यादी क) महिलांची यादी.

३०) आपल्या जिल्हा परिषदेच्या अध्यक्षांची भेट घेऊन, त्यांची आपल्या कार्यकालात विकासासाठी केलेल्या कार्याचे माहिती मिळवा.

३१) जिल्हा परिषदेच्या एखाद्या बैठकीस उपस्थित राहून, जिल्हा परिषदेच्या कार्यपध्दती संबंधी माहिती लिहा.

३२) आपल्या जिल्हा परिषदेने वृक्षारोपण व पर्यावरण संरक्षणाच्या संदर्भात केलेल्या कार्याची माहिती मिळवा.

३३) आपल्या तालुका पंचायतीतील पदाधिकारी व सदस्य यांच्या संबंधी पुढील मुद्यांच्या संदर्भात माहिती लिहा. अ) पक्षनिहाय यादी ब) सामाजिक संवर्गनिहाय यादी क) महिलांची यादी

३४) आपल्या तालुका पंचायतीच्या सभापतीची भेट घेऊन, त्यांच्या कार्यकाळात राबविण्यात आलेल्या

विकास योजनांची माहिती लिहा.

३५) आपल्या मतदार संघातील आमदाराची भेट घेऊन त्यांनी आपल्या कार्यकालात विकासासाठी केलेल्या कार्यांची माहिती द्या.

३६) आपल्या तालुका पंचायतीच्या विकास योजनांसंबंधी, गट विकास अधिका-याकडून माहिती मिळवा.

३७) आपल्या ग्राम पंचायतीने गेल्या दहा वर्षात, यशस्वीरित्या पूर्ण केलेल्या योजनांची माहिती द्या.

३८) आपल्या ग्रामपंचायतीच्या सरपंचाची भेट घेऊन त्यांनी आपल्या कार्यकाळात केलेल्या विकास कार्यांची माहिती मिळवा.

३९) ग्रामीण परिसरात राजकीय नेतृत्व निर्माण होण्यास कारणीभूत असलेली, सामाजिक व आर्थिक परिस्थिती समजून घेण्यासाठी ग्रामीण भागातील एका नेत्याची मुलाखत घ्या.

४०) आदर्श गाव पुरस्कार प्राप्त गावाला भेट देवून तेथिल विकास कामांची माहिती मिळवा.

४१) ग्रामीण जनतेच्या राजकीय उदासिनतेची कारणे शोधून परिणामांचे विवेचन करा.

४२) संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता मोहीम यशस्वी करणा-या गावाला भेट देऊन मोहीमेच्या यशाची कारणे स्पष्ट करा.

४३) पाणी टंचाईवर मात करण्यासाठी आपल्या परिसरात करण्यात आलेल्या उपाय योजनांची माहिती द्या.

४४) आपल्या शहराच्या सर्वांगीण विकासासंबंधी नगरपालिकेच्या/महानगरपालिकेच्या गेल्या पाच वर्षातील कार्याचा आढावा घ्या.

४५) आपल्या नगरपालीकेतील/महानगरपालिकेतील पदाधिकारी व सदस्य यांच्या संबंधी, पुढील मुद्यांच्या संदर्भात माहिती लिहा.

अ) पक्षनिहाय यादी ब) सामाजिक संवर्गनिहाय यादी क) महिलांची यादी

४६) आपल्या नगराध्यक्षांची मुलाखत घेऊन त्यांनी आपल्या कार्यकाळात विकासासाठी केलेल्या कार्यांची माहिती मिळवा.

४७) नगराध्यक्षाच्या प्रत्यक्ष निवडणूक पध्दतीमुळे नगरपालीकेचे स्थैर्य व विकास कामे यावर झालेल्या परिणामांची माहिती मिळवा.

४८) आपल्या नगरपालीकेने/महानगरपालिकेने वृक्षारोपण व पर्यावरण संरक्षणाच्या संदर्भात केलेल्या कार्यांची माहिती मिळवा.

४९) महाराष्ट्र शासनाने महिलांच्या कल्याणासाठी कार्यान्वित केलेल्या योजनांची माहिती द्या.

५०) ग्रामीण व शहरी स्थानिक स्वशासन संस्थांमधील गेल्या दहा वर्षातील स्त्रियांच्या सहभागाविषयी टीपण तयार करा.

टिप :- वरील नमुना प्रात्यक्षिक प्रश्नपेढीच्या आधारे प्रात्यक्षिके घेण्यात यावीत. या व्यतिरिक्त संबंधीत विषयाशी निगडीत प्रात्यक्षिक प्रश्न देखील काही अंशी शैक्षणिक वर्षात समाविष्ट करण्याचे स्वातंत्र्य विषय शिक्षकांना देण्यात आलेले आहे. या विषयासाठी किमान पाच प्रात्यक्षिके घेणे आवश्यक आहे.